

Vijftig jaar onder theologen

E.P. Meijering, *Vijftig jaar onder theologen. Hoe het veranderde en gelijk bleef*. Zoetermeer, Meinema 2002, 212 blz. € 16,90.

Niet alleen theologen zullen aan dit boek veel genoegen kunnen beleven. De auteur neemt zijn lezers mee in zijn leerzame visie op een halve eeuw kerk, theologie en theologen (het prikkelende "onder theologen" is terecht). Met wijsheid en milde humor toont de auteur zich een bezorgd kerkmens en theoloog tussen "stoer traditionalisme en stuurloos modernisme". Dat zijn de woorden van Berkhof, voor de auteur in menig opzicht een wegwijzer, maar niet in de kwestie van de kernwapens. Opvallend is de grote aandacht voor politiek, toegespitst op het linkse gedram op kansel en kathedraal in de jaren zeventig. Ook in die kwestie hield de auteur realistisch het midden, nu de balans opmakend van wat veranderde en gelijk bleef. Voorbeeld van verandering is wel Kuitert, van wiens laatste boeken de auteur elegant en gedecideerd afstand neemt. Van grote continuïteit is sprake bij de auteur zelf die om bij de tijd te blijven de dogmatiek van Barth heeft ingeruild voor die van Pannenberg, die met zijn kennis van bijbelwetenschap en theologiegeschiedenis de inhoud van het geloof bewaart en de taal van de seculiere wetenschap beheerst.

Klaas Spronk

God en muziek

Wil Kox, *Is God muzikaal? Tractatus theologico-musicalis*, Uitgeverij Damon, Budel 2003, 104 pp. € 12,50.

Piet van Midden, Gerard van Amstel, *Matteüs Passie* (partituur, cd met uitvoering, cd met begeleiding, 4 oefen cd's voor sopraan, alt, tenor en bas), SGO uitgeverij, Hoevelaken 2003, 90 pp. € 139,50.

Karel Deurloo, Willem Breuker, *Jona, de nee-zegger*, muziektheaterstuk uitgevoerd najaar 2003, DVD is in de maak.

De vorig jaar overleden musicus en theoloog Wil Kox heeft ons een aantal fijnzinnige studies nagelaten op het terrein van spiritualiteit en muziek, onder andere naar aanleiding van werken van Anton Bruckner (*Muziek ... religieuze ervaring?* 1989 en *Voor wie het horen wil*, 2000). In zijn laatste boek verkent hij in meer algemene zin het gebied van mystiek en religieuze ervaringen en beschrijft hij de rol die muziek daarbij kan spelen. Hij heeft zich naar vorm en inhoud laten inspireren door Ludwig Wittgenstein en zijn *Tractatus logico-philosophicus*. Hij sluit aan bij het paradoxale gegeven dat Wittgenstein enerzijds duidelijk maakt dat er over God geen zinnig woord kan worden gezegd, maar dat hij anderzijds kon schrijven: 'Glaube Du! Es schadet nicht'. Kox veronderstelt dat de muziekliefhebber Wittgenstein in de muziek vond wat de taal hem niet kon aanreiken. Hierbij heeft

Kox zich ook laten inspireren door Theodor Adorno volgens wie muziek 'die Gestalt des göttlichen Namens' is en die over muziek spreekt als een vorm van gebed, een manier van 'uitstaan naar het onbekende'.

Dit geestelijk testament van Kox is rijk aan gedachten over mystiek, het onbenoembare van God, maar vooral ook over de muziek en stilte. Hij cirkelt rond het geheim achter de ervaring die je door muziek kunt hebben dat alles, al is het misschien voor een moment, voor je gevoel goed is. Hij geeft geen sluitende verklaring, maar door het op een geïnspireerde manier te benoemen brengt hij de lezer wel dicht bij dat geheim.

Kox laat zich vooral inspireren door de klassieke muziek. Met name de symfonieën van Beethoven hebben zijn hart en hij noemt Bach en Bruckner als componisten 'voor wie geestelijke teksten vaak een inspiratiebron bleken voor composities van een uitzonderlijk spiritueel gehalte'. Hij ontkent andere muzieksoorten hun spirituele potentie niet. Als speler en luisteraar er zich maar in willen verdiepen.

Een interessante recente poging om bronnen van spiritualiteit aan te boren met modernere taal en muziek is de *Matteüs Passie* van Piet van Midden (tekst) en Gerard van Amstel (muziek). Als je dit muziekstuk van ruim drie kwartier beluistert, dan kun je enthousiast worden van de originele, theologisch en literair goed doordachte tekst. Nu hoor je niet woorden die je op de koop toeneemt, zoals bij veel cantates en delen van de passies van Bach, maar woorden die je raken. Heel treffend is bijvoorbeeld het duet van Judas en Petrus: 'Ik weet wel/niet wie je bent'. Het samenspel met de muziek is boeiend. Het maakt bijvoorbeeld indruk als Jezus' klacht in Getsemane steeds een toon hoger klinkt. Tekst en muziek verdragen het ook als men er zich verder in verdiept. Met deze passie willen de schrijvers bewust in de traditie van Bach staan. Zo worden er een aantal koralen van Bach gezongen, maar dan wel met een nieuwe tekst. Net als Bach speelt de componist met getallen. Zo komt hij met een 5/8e maat bij het lied 'Woorden', omdat Matteüs zijn woorden naar analogie van de boeken van Mozes in vijven heeft verdeeld. Het gedeelte over Golgota staat in Fis mineur en heeft dus 3 kruisen. In de melodie van het intro kan men in de op- en neergaande melodie zelfs een berg herkennen.

De lezer/hoorder wordt uitgenodigd om mee te doen. Men hoeft daar geen geschoold musicus voor te zijn. Als het gaat om de beleving van de muziek is zo'n directe betrokkenheid heel belangrijk. Het is een vorm van verdieping die doorgaans meer losmaakt dan het luisteren alleen. Er is tegenwoordig duidelijk behoefte aan zo'n vorm van deelnemen aan passiemuziek. Dat blijkt wel uit de opkomst van 'meezing-passies'. Daarbij waagt men zich soms aan werk van Bach. De moderne *Matteüs Passie* is daar heel wat beter voor geschikt.

Piet van Midden betoont zich hiermee op meer dan één terrein (hij promoveerde eerder op een proefschrift over Gideon) een goede leerling van Karel Deurloo. Deze Amsterdamse (VU, voorheen UvA) professor Oude Testament heeft zich nooit te hoog geacht voor de popularisatie van zijn bijbels-theologische werk. Hij schreef onder andere kinderliederen, maar waagt zich ook aan het grotere werk. Zo maakte hij samen met Willem Breuker in opdracht van de Stichting Nieuwe Muziek Zeeland een muziektheaterstuk over de profeet Jona. Daarin wordt op onverwachte wijze een positief antwoord gegeven op de vraag van Wil Kox: God zingt en nog met een vrouwenstem ook. Bij de uitvoering wordt de rol van God namelijk vertolkt door Jasperina de Jong. Het mooie van dit theaterstuk is dat het op pakkende wijze, via levendige tekst en muziek, het oude verhaal heel dichtbij brengt. Er wordt weinig uitgelegd en niet gemoraliseerd. Er wordt vooral boeiend verteld, soms luchtig

en soms wat ernstiger. Het zal bij de toeschouwer niet leiden tot diepe mystieke ervaringen, waarover Wil Kox schrijft, maar het raakt hem/haar wel. Zo blijkt maar weer: woorden van/over/tot God en muziek verdragen elkaar prima; of liever: muziek draagt bij tot een beter verstaan van wat (men met) God bedoelt.

Gert van Klinken

Een vreemd geluk

Jan Oegema, *Een vreemd geluk De publieke religie rond Auschwitz*. Uitgeverij Balans, Amsterdam 2003, € 22,50.

Sommige boeken doen de lezer beseffen tot een generatie te behoren. Zo verging het mij althans bij het lezen van het boek van Jan Oegema (1963), waarin het accent ligt op de manier waarop de Tweede Wereldoorlog in Nederland herdacht werd in de jaren zeventig en tachtig. Zelf ben ik geboren in 1960. Noch de bezetting, noch de moeizame reconstructie die daarop volgde, heb ik meegemaakt. Des te beter herken ik het tijdvak dat Oegema beschrijft. Mijn generatie heeft zich in die jaren intensief verdiept in auteurs als Etty Hillesum en Anne Frank. Het merkwaardige van die lees oefeningen was het fenomeen dat Oegema aanduidt als een 'vreemd geluk': de vreugdevolle identificatie met auteurs die het slachtoffer waren van een verschrikkelijk systeem. Boeken als *Het denkend hart van de barak* werden door ons gelezen als sleutel tot het 'ware' naakte bestaan, dat juist in zijn verschrikking een openbaringskwaliteit bezat. Er zat tevens een idealistische kant aan: het gevoel dat intensieve lezing van dergelijke boeken een daad van solidariteit betekende met de slachtoffers van onrecht.

Oegema argumenteert heel sober. Zijn vraag is: waar kwam die, indertijd ook door hemzelf beleefde, fascinatie vandaan? Zijn antwoord is tastend, maar voor een lezer van zijn generatie niet minder confronterend. Is deze betrokkenheid op oorlog en leed toch niet een gedachtespel gebleven, zonder werkelijke inhoud? De fascinatie bleef immers op veilige afstand, geprojecteerd als zij was op gebeurtenissen waarvoor wijzelf geen verantwoordelijkheid droegen en op auteurs wier (Joodse) achtergrond wij doorgaans evenmin deelden als hun verschrikkelijke ervaringen. De betrokkenheid die ons in de jaren zeventig en tachtig een 'vreemd geluk' opleverde, wisten wij in de jaren negentig niet op te brengen bij gebeurtenissen waarvoor wij wél een collectieve verantwoordelijkheid droegen (Srebrenica) en evenmin voor het lijden (bijvoorbeeld van uitgeprocedeerde asielzoekers) waarmee wij toen persoonlijk geconfronteerd werden van aangezicht tot aangezicht.

Voor de generatie die geboren is in de jaren zestig vormt het lezen van het boek van Oegema een confronterende, weemoedige ervaring. Het zou interessant zijn om de beleving van deze generatie ooit nog eens te vergelijken met die van de generaties daarvoor en daarna. Voor wie geboren is na 1980 beschrijft Oegema een vreemde en in menig opzicht onbegrijpelijk geworden intellectuele wereld. Het is de vraag of dit boek een dergelijke persoon veel zal zeggen. Voor wie geboren is in de jaren zestig en daarna opgroeide in een progressief protestants-christelijk milieu in Nederland is het boek daarentegen een *must*, zij het ook van droeve aard.